

Potrebno delo in presežno delo

(Nadaljevanje)

Ta del družbe je moral vso delovno dobo preživeti v materialni proizvodnji. Zato je bil oropan upravljanja proizvodnje in dobrot duhovnega razvoja. To pomeni, da je moral proizvajalec v materialni proizvodnji proizvesti življenjske potrebščine zase in življenjske potrebščine za tisti del družbe, ki je bil oproščen materialne proizvodnje. Razen tega je tisti del družbe, ki je oproščen materialne proizvodnje, tisti, ki upravlja proizvodnjo, pa torej upravlja tudi akumulacijo. Zraven tega ima tudi monopol nad proizvodnimi sredstvi.

Skupna ekonomska značilnost vsega razrednega razdobja človeške zgodovine, je, da ima del družbe v lasti proizvodna sredstva; da je nadalje oproščen sodelovanja v proizvodnem delu. Sestavlja razred neproizvajalcev, toda razred lastnikov. V nasprotju z njimi nima drugi del družbe proizvodnih sredstev, je pa samofisti, ki se ukvarja z materialno proizvodnjo. To je razred proizvajalcev. Proizvajanje je torej na strani proizvajalcev razredna lastnost, toda prav tako je neproizvajanje na strani tistih, ki vodijo proizvodnjo, znanost in kulturo, razredna lastnost v tem razdobju človeške zgodovine.

Kaj se dogaja s potrebnim delom in presežnim delom v razrednem razdobju človeške zgodovine? Tu se najprej spremeni razmerje med potrebnim delom in presežnim delom. Medtem ko je prej potrebno delo gospodovalo nad presežnim delom, ker so gospodovale materialni proizvodni potrebe same družbe proizvajalcev, je sedaj popolnoma drugače. Sedaj se presežno delo izloča iz dela kot nekakšna samostojna pršina, ki ima premoč nad vsem delom, ki postane njegov smisel in nad njim gospoduje. Postane samostojna ekonomska kategorija, vladajoča sila. Presežno delo postane pogoj potrebnega dela, ker gospoduje nad vso proizvodnjo razred neproizvajalcev, razred lastnikov proizvodnih sredstev. Smoter proizvodnje je sedaj njihov razredni interes, da si zagotovijo svoje potrebščine.

To pomeni, da je smoter proizvodnje presežno delo, ki si ga — lastniki proizvodnih sredstev — morajo prisvojiti za svoje potrebe, med katere spada tako pomnožitev njihovih proizvodnih sredstev kakor tudi zadovoljitev njihovih osebnih potreb. Ker pa proizvodnje ne more biti, če ne sodelujejo v njej razred proizvodnih sredstev tudi proizvajalci, torej živa delovna sila, so ti gospodarji proizvodnih sredstev (lastniki sužnjev, fevdalci, kapitalisti) prisiljeni, da na različne načine dovolijo proizvajalcu, da ustvari tudi za sebe potrebno delo. Zato torej, ker potrebujejo presežno delo, dovoljujejo tej večini, da ustvari zase potrebno delo. Zato, ker hočejo kapitalisti dobiti presežno vrednost, tudi gradijo tovarne in dovoljujejo, da delavci v teh tovarnah delajo.

Toda, brž ko zaradi tega ali onega (v kapitalizmu pa so krize periodične) nastanejo okoliščine, ki ogrožajo kapitalistovo presežno delo (profit) ali ga onemogočajo (ni mogoče prodati blaga na tržišču, čeprav je v njem vsebovano opredeljeno delo delavskega razreda), kapitalist tedaj preprosto zapre tovarno, delav-

ce z njihovimi družinami pa postavi na ulico. Brž ko torej ni več možnosti, da bi realiziral eksploatator presežno delo, ni nato tudi možnosti, da bi delavec ostvaril zase potrebno delo.

V drugačnih oblikah, vendar isto se je dogajalo v fevdalizmu in v sužnjelastniškem sistemu. Lastniki sužnjev so kupovali sužnje in jim dajali neko količino življenjskih potrebščin, da jih trošijo, preprosto zato, ker jim je delo sužnjev dajalo izdelek, ki je služil potrebam lastnikov sužnjev. Spet zaradi presežnega dela.

V razredni družbi je presežno delo tako vzrok kakor pogoj, da bi lahko potrebno delo prišlo do veljave. Tu je potrebno delo posledica tega, da razred vladajočih — lastnikov sužnjev, fevdalcev in kapitalistov — teži za presežnim delom. Zato ni presežno delo v teh družbenih stanjih, v razredni družbi, preprosto naravna funkcija dela — nekaj, kar je normalno, da bi se lahko razširjala proizvodnja in uresničevale predpostavke za družbeni, ekonomski in kulturni razvoj. Tedaj se presežno delo pojavlja v drugačni družbeni luči. Za proizvajalca je sedaj prisilitev. Proizvajalec je podrejen položaju, pa naj gre za neposredno sužnjelastništvo ali za prikrito obliko suženjstva kakor v kapitalistični družbi. S stališča proizvajalcev je presežno delo brezplačno delo v korist drugega, delo, ki ga mora opravljati pod pritiskom prisiljenosti. Njihovo presežno delo se torej odtuji od njih; je dejansko proizvodnja sredstev za drugega, to je izdelovanje sredstev za njihove gospodarje. Za neproizvajalni razred pa velja presežno delo kot brezplačno prisvajanje tujega dela — v korist tega razreda.

S stališča proizvajalcev se tako proizvajajo materialna sredstva, s katerimi se naprej zaslužuje in podreja sam proizvajalec. Proizvajalci ustvarjajo s svojim presežnim delom gospodarjem — lastnikom sužnjev, fevdalcem, kapitalistom — proizvodna sredstva, ki so spet last teh gospodarjev, a z njihovo pomočjo ti še naprej izkoriščajo in zaslužujejo samo proizvajalce. Ustvarjajo jim tudi sredstva, ki so temelj za duhovno gospodstvo tega razreda gospodarjev, nato za vsakodnevno uživanje, počenjanje orgij, pohajkovanje v nasprotju s težkim delom proizvajalcev.

Zato se proizvajalcu vse delo kaže kot hlapčevanje drugemu in delo v korist drugega.

Vendar pa se ti načini proizvodnje — suženjstvo, fevdalizem in kapitalizem med seboj razlikujejo, in to po obliki in načinu izžemanja presežnega dela iz neposrednih proizvajalcev. Razlika je v obliki, kako si razred neproizvajalcev brezplačno prisvaja presežno delo razreda proizvajalcev. Nato je razlika tudi v načinu tega izžemanja.

Kar se tiče načina, lahko ugotovimo, da je sužnjelastništvu in fevdalizmu skupna telesna, izven ekonomska prisilitev proizvajalcev, da od njih izsilijo neko količino presežnega dela. Tukaj meč in bič paznikov sužnjev ali bič fevdalnega upravnika preprosto telesno silijo proizvajalce, da delajo, to je, da delajo v korist svojega gospodarja. S silo, to je z mečem, so bili

postavljeni v razmerje odvisnosti in obveznosti do gospodarja.

V sužnjelastništvu in v fevdalizmu je proizvajalec osebno odvisen od svojega gospodarja. V sužnjelastništvu popolnoma pripada gospodarju, je njegova last, kakor so njegova last živali, orodje in zemlja. Lahko ga ubije, kakor ga lahko osvobodi. Razpolaga torej z njim popolnoma. Sužnje so s telesno prisilivitvijo gonili na delo.

S telesno prisilivitvijo so bili tudi tlačani prisiljeni, da delajo v korist fevdalcev. Bili so podvrženi osebni odvisnosti od fevdalca in prikovani na zemljo, ki je niso smeli zapustiti. Zemlja kot najsplošnejši pogoj in najvažnejše proizvodno sredstvo do industrijske revolucije pa je pripadala fevdalcu.

Kapitalizem nastopi z novim načinom izžemanja presežnega dela, ki je po obliki na videz lažji, kakor so bili pogoji v sužnjelastništvu in fevdalizmu, dejansko pa je mnogo bolj rafiniran. Ta metoda je ekonomska prisilitev. Kapitalist prisili proizvajalca, da mu daje presežno delo, z bičem lakote. Delavec je svoboden, kar se tiče njegovega pravnega položaja, toda svoboden je še v nekem drugem pomenu. Nima proizvodnih sredstev, brez katerih ni mogoče ničesar proizvajati. Ta so last kapitalista. Zato se mora proizvajalec podvreči kapitalistični eksploataciji, formalno svobodno, po svobodnem dogovoru med njim in kapitalistom, v bistvu pa pod prisiljenostjo zaradi lakote.

3. Oblike presežnega dela v razredni družbi

Kakšne oblike dobi to izžemanje presežnega dela v razdobju razredne družbe? V sužnjelastniškem gibanju pripada na videz vse delo sužnjev gospodarju. Zdi se, kakor da suženj tu nima nič od potrebnega dela. Je absolutna lastnina gospodarja in je torej tudi vsa proizvodnja absolutna lastnina gospodarja. Gospodar pa vendarle mora hraniti sužnja. Vseeno je, če mu pozimi, ko manj dela, daje manj, poleti pa več — da bi lahko suženj več delal — v vsakem primeru mu mora dajati neko količino življenjskih potrebščin, to pa pomeni, da mu odstopa v obliki življenjskih potrebščin njegovo potrebno delo. Drugo pripada lastniku sužnjev kot presežno delo sužnjev, ki si ga lastnik sužnjev brezplačno prisvaja. Tu je izkoriščanje neposredno in ni odnos gospodovanja in podrejenosti z ničemer maskiran. Tu se celo maskira delo sužnja za njega samega, ker se zdi, kakor da dela od začetka samo za lastnika sužnjev.

Vendar tudi suženj dela neko dobo za samega sebe.

V fevdalizmu ima presežno delo obliko rente. Po stopnji razvoja fevdalizma se ta renta pojavlja v začetku kot delovna renta (kot prisilno delo), nato kot produktna renta ali renta v pridelkih in končno kot denarna renta. To so vse oblike presežnega dela.¹ Fevdalizem je tu

¹ Fevdalci so si prisvajali presežno delo — in celo tudi del potrebnega dela — tudi z različnimi drugimi dajtevami kot z — davki, uostninami, s pravico fevdalcev na del dedščine tlačanov in pod. Cerkveni dostojanstveniki so si prisvajali presežno delo plačano v obliki desetine itd.

(Nadaljevanje na 20. strani)

(Nadaljevanje z 19. strani)

preprost, ker se v njem prostorno in časovno jasno loči potrebno delo od presežnega dela, posebno pri delovni renti.

V tej dobi fevdalizma je tlačan na primer moral delati tri dni na določenih parcelah za sebe in kar je pridelal na teh parcelah, je pripadalo njemu. Druge tri dni pa je moral delati na fevdalčevem posestvu, obdeloval mu je polje, sekal drva, pripravljaval zimske zaloge, pekel kruh itd. Zato je bil temu tlačanu popolnoma jasen čas, ko je delal zase, in čas, ko je delal v korist fevdalca. Fevdalci so bili razni knezi, grofje, begi, škofje itd.

V kapitalizmu dobi presežno delo obliko presežne vrednosti. Izkoriščanje je zasnovano na ekonomskih odnosih, na ekonomski prisilnosti. Proizvajalec mora zaradi svojega ekonomskega položaja na delo h kapitalistu in zanj proizvajati. Prav zato pa, ker imamo v kapitalizmu denarno razmerje, ki je zasnovano na zakonih blagovne zamenjave, se zdi, da delavec ne odstopa kapitalistu nobenega presežnega dela. Tu je eksploatacija popolnoma skrita. Potrebna je bila določena stopnja razvoja kapitalizma in genialni znanstvenik, da je bila skrivnost eksploatacije odkrita. To je napravil dejansko Marx.

Prav zato, ker je delavec formalno svoboden in ker gre na delo h kapitalistu s formalno svobodnim dogovorom, »blagovnim dogovorom«, je eksploatacija skrita. Kapitalist kupi delovno silo, delavec pa jo prodaja svobodno na tržišču. Zato se zdi, da je vse delavčevsko delo dejansko delo zanj samega, ker se na površju dogaja tako, kakor da bi delavec prodajal kapitalistu delo. Za osem ur dela na primer dobi daino 12 dolarjev, to je 1.5 dolarja na uro. Videti je, kakor da bi bilo vse delo plačano delo, to je, kakor da je ves delovni čas potreben delovni čas.

V kapitalizmu kakor tudi v sužnjelastniškem sistemu velja presežno delo za gospodujoči ekonomski vzvod; ta gospoduje nad potrebnim delom. Na tem presežnem delu, ki si ga prisvajajo eksploataciji, temelji njihovo materialno in duhovno vodstvo, zato pa tudi položaj gospodovanja v družbi. Prav zato, ker je presežno delo od delavca odtujeno in mu vsiljeno kot tuja delovna sila, je podrejen in eksploatairan; odvzet mu je največji del materialnega bogastva, ki ga ustvarja, prav tako pa je tudi v osnovi oropan duhovnega razvoja.

»Ves razvoj človeške družbe ... se začemja tistega dne, ko je družinsko delo ustvarilo več izdelkov, kakor jih je bilo potrebnih za vzdrževanje družine, od tistega dne, ko je bilo mogoče del dela uporabiti za proizvodnjo proizvodnih sredstev, a ne samo življenjskih potrebščin. Prebitok izdelkov dela nad stroški za preživljanje dela in ustvarjanje ter povečanje družbenega proizvodnega in rezervnega sklada iz tega prebitka, to je bilo in je še vedno temelj vsega družbenega, političnega in intelektualnega napredka. V današnji zgodovini je ta sklad lastnina privilegiranega razreda, katerega sta ob tej lastnini pripadla tudi politično gospostvo in duhovno vodstvo. (Engels: »Anti-Dühring«, str. 201-202).

4. Spremembe v položaju proizvajalcev v zvezi z razvojem razrednedružbe

Ce proučujemo razredno družbo, od sužnjelastniškega sistema do kapitalizma, pa vendar lahko sklepamo, da se je s prehodom iz ene v drugo le spremenil položaj proizvajalcev v pozitivnem pomenu. Tlačan je bil v boljšem položaju kakor suženj. Pridobil si je že določeno svobodo. Sicer je bila to nepopolna svoboda, ker je bil vezan na zemljo in je moral zaradi osebne odvisnosti opravljati določene obveznosti do fevdalca, izven teh obveznosti pa je bil svoboden. To pomeni, da ima proizvajalec v fevdalizmu že iniciativo, da si sam zase zagotavlja potrebno delo. Res je, da mora dajati fevdalcu rento v določeni količini pridelkov (produktno rento), sam proizvajalec pa je le gospodar svojega delovnega časa, sam odloča, kdaj bo vstal, kako dolgo bo delal na njivi, kdaj in koliko bo posejal, kdaj bo počel. Ve, da mu bo, če bo več delal in ličine pridelkov, ki predstavlja presežno če bo več pridelal, po oddaji določene kodelo, le ostalo tudi njemu več. Tu je torej že neka iniciativa proizvajalca, da skuša povečati količino dobrin, ki bodo ostale njemu.

Kapitalizem razvija še večjo iniciativo proizvajalca. Delavec je pravno popolnoma svoboden. Svobodno izbira kapitalista, pri katerem bo delal, kateremu bo prodal svojo delovno silo. Ni več vezan na eno tovarno, kakor je bil tlačan vezan na zemljo. Lahko se pogaja za ceno svoje delovne sile, lahko gre na tržišče, kjer bo prodal svojo delovno silo po najugodnejših pogojih. Kapitalist si razen tega prizadeva, da pripravi v ustreznimi mezdinimi sistemi delavca do tega, da se bo med delom, čim bolj je mogoče, trudil. In res si delavec prizadeva, da bi dosegel največji učinek in dobil večjo mezd, posebno pri plačilu od kosa. V okviru proizvodnega procesa razvija kapitalist mnogo bolj iniciativo proizvajalca. Toda tudi ta iniciativa se reducira do meje presežnega dela. Cez to mejo ne gre. Vsa družbena iniciativa glede prisvajanja ali upravljanja presežnega dela, glede uporabe tega presežnega dela pripada kapitalistu. Najeti delavec je tega oropan.

Z razvojem razredne družbe — od sužnjelastništva do kapitalizma — se torej spreminja položaj proizvajalca v pozitivnem pomenu. Prav tako raste tudi vsota običajnih potreb, do katerih ima proizvajalec pravico v zvezi z družbenim razvojem.

Tu imamo dejansko opravka s protislovnim gibanjem. En činitelj vpliva na razširjenje potrebnega dela. To je porast potreb samih proizvajalcev v zvezi z družbenim napredkom sploh. Materialne in kulturne potrebe meznega delavca so večje, kakor so bile običajne materialne in kulturne potrebe tlačana v fevdalizmu, še večje pa, kakor so bile potrebe sužnja v sužnjelastniškem sistemu. Mezdni delavec normalno zahteva več življenjskih dobrin za zadovoljitev svojih potreb.

Za proizvodnjo večje količine življenjskih sredstev, življenjskih potrebščin pa

je torej potrebnega tudi več delovnega časa. Ta činitelj vpliva na povečanje potrebnega dela, na podaljšanje potrebnega delovnega časa. Drug činitelj pa deluje v nasprotnem smislu. To je razvoj proizvodnih sil družbe. Ta činitelj je mnogo močnejši kakor prvi. Zato ker se proizvodne sile družbe razvijajo, posebno pa v eri kapitalizma, mnogo hitreje kakor prej, je vendarle mogoče to količino življenjskih dobrin, ki tvorijo krog delavčevih potreb, proizvesti v krajšem delovnem času. To pomeni, da razvoj proizvodnih sil skrajšuje potrebni delovni čas. In tako se v zvezi z družbenim razvojem končno pojavlja kot osnovni rezultat enega in drugega skrajševanje potrebnega dela. Potrebno delo meznega delavca traja manj časa, čeprav materialno vsebuje mnogo več življenjskih potrebščin, kakor jih je vsebovalo potrebno delo sužnja. Potrebno delo sužnja je bilo daljše. Morda je suženj v delovnem času 15 ur porabil vseh 10 ur za pičlo količino življenjskih potrebščin, ki jih je trošil. Nasprotno pa proizvede sodobni mezdni delavec že v dveh ali treh urah dela — osemurnega delovnega dneva — zase potrebne življenjske potrebščine, ki daleč presegajo tisto, kar je dobival suženj.

Za vsakega izmed teh načinov proizvodnje, v katerih se presežno delo odtuja od potrebnega dela (v sužnjelastništvu, fevdalizmu, kapitalizmu), je prav tako zakonito, da se z razvojem vsakega izmed njih relativno zmanjšuje potrebno delo, presežno delo pa se relativno povečuje. To pomeni, da sodelujejo proizvajalci pri bogastvu, ki ga ustvarjajo s čedalje manjšim deležem. Nasprotno je čedalje večji delež bogastev, ki si jih kot presežno delo prisvajajo lastniki proizvodnih sredstev. Kapitalizem je v tem prav tako najbolj energičen in najbolj radikalen.

(Nadaljevanje sledi)

Uredniški odbor

»NAŠE SKUPNOSTI«

Nikola Balog, Tone Vratuša, Todor Vujasinović, Danilo Vuković, Dušan Vuković, Kiro Gligorov, Ašer Deleon, Milun Ivanović, Petar Ivičević, Jovan Janković, Jovan Marinović, Ljubisav Marković, Nikola Miljančič, Mitra Mitrović, Ante Novak, Vojin Popović, Zdenko Has, Nikola Cobelić, Rajko Skaljak

Predsednik uredniškega odbora

KIRO GLIGOROV

Glavni in odgovorni urednik

RAJKO SKALJAK

UREDNIŠKI ODBOR ZA SLOVENIJO

Ivo Klemenčič, Vasja Kogej, Viktor Kotnik, Mile Smolinsky, Pavle Zaucer

Predsednik uredniškega odbora za Slovenijo

PAVLE ZAUCER